

Типологија перфорираног каменог оруђа из Србије налази из праисторијске збирке Народног музеја у Београду

Апстракт: *Перфорирано камено оруђе и оружје је широко распрострањено у Србији. Највећи број њих су у музејске збирке доспели као случајни налази без археолошког контекста. Овај текст представља почетак у решавању питања културно-хронолошке припадности и намене ових налаза, а једини начин да се на то одговори је да се бројно камено перфорирано оруђе и оружје, нађено широм Србије, публикује чиме би се омогућило стварање опште слике о њему. У раду су обрађени предмети из Праисторијске збирке Народног музеја у Београду. Њихова типологија омогућила је да се утврди да су постојали стандарди у изради камених перфорираних артефаката, те и културно-хронолошко дефинисање. Бушено камено оруђе и оружје свакако треба посматрати у склопу европског и предњоазијског енеолита и бронзаног доба. Оно је културна појава која се у том периоду региструје на широком простору, од Персије до северне и западне Европе, као и бакарно и бронзано оруђе и оружје, и вероватно је имало велики значај за људе тог времена на шта указују врхунска обрада и квалитетни камен од кога су прављени.*

Кључне речи: *камен, оруђе, оружје, перфориране секире-чекићи, перфориране тесле, енеолит, бронзано доба, Србија*

Перфорирано камено оруђе и оружје¹ је широко распрострањено у Србији. Нема музеја у нашој земљи који у својој праисторијског збирци не чува и ову врсту налаза. Међутим, највећи број њих су у музејске збирке доспели путем откупа, као случајни налази без археолошког контекста. Зато се данас мало зна о културно-хронолошкој припадности и намени ових налаза, о начину и местима њихове производње, извору

.....

1 Устаљен је термин „оружје“ за све камене предмете који су могли бити употребљени за било какав рад, за разлику од украсних предмета који нису имали ту врсту практичне намене. Међутим, у случају перфорираног каменог оруђа питање је колико је уопште реч о алату. Највероватније да се ради о оружју – ловном, бојном или парадном, на шта указује недостатак трагова употребе (Антоновић 1992: 21). У случају перфорираних тесли и даље је реч о оруђу, а једним делом и о украсним предметима.

сировина и могућој циркулацији. Овај текст представља почетак у решавању ових питања, а једини начин да се на њих одговори је да се бројно камено перфорирано оруђе и оружје, нађено широм Србије, публикује, чиме би се омогућило стварање опште слике о њему.²

У раду је обрађено камено перфорирано оруђе и оружје из праисторијске збирке Народног музеја у Београду. У обзир је узет само инвентарисани материјал, а не сумњамо да се у оквиру студијских збирки налази такође велики број примерака ове врсте који би могао много да допринесе њиховом бољем културно-хронолошком дефинисању. Значај инвентарисаних примерака, који су у највећем броју случајни налази, јесте тај што су управо ови налази цели и добро очувани и омогућавају прављење типологије што је свакако почетак у изучавању археолошког материјала. Обрађен је узорак од 124 налаза, од којих је 52 целих и 72 фрагментованих.

Сво камено перфорирано оруђе може, по положају отвора за држаљу у односу на сечицу, да се определи у две основне групе: 1. перфориране тесле и 2. перфориране секире-чекиће. У прву групу су опредељене алатке код којих је оса отвора за држаљу управна на сечицу, а у другу оне код којих је оса паралелна са сечицом. У оквиру ове две групе издвојено је по облику више типова.

Перфориране тесле

У материјалу из Праисторијске збирке Народног музеја у Београду издвојено је пет типова перфорираних тесли (сл. 1).

Тип 1. Алатке трапезоидног облика (дистални део је шири од проксималног), полукружног попречног пресека. Цилиндричан отвор за држаљу налази се ближе темену (сл. 1/1–3).

Тип 2. Теслица трапезоидног облика (дистални део је шири од проксималног), неправилног елипсоидног попречног пресека (бочне стране су равне). Биконична перфорација је смештена ближе сечици. Биконично бушење, отвор у дисталном делу и врста сировине (јадеит/нефрит) упућују на закључак да се ради о украсном предмету, па можда и о статусном обележју (сл. 1/4).

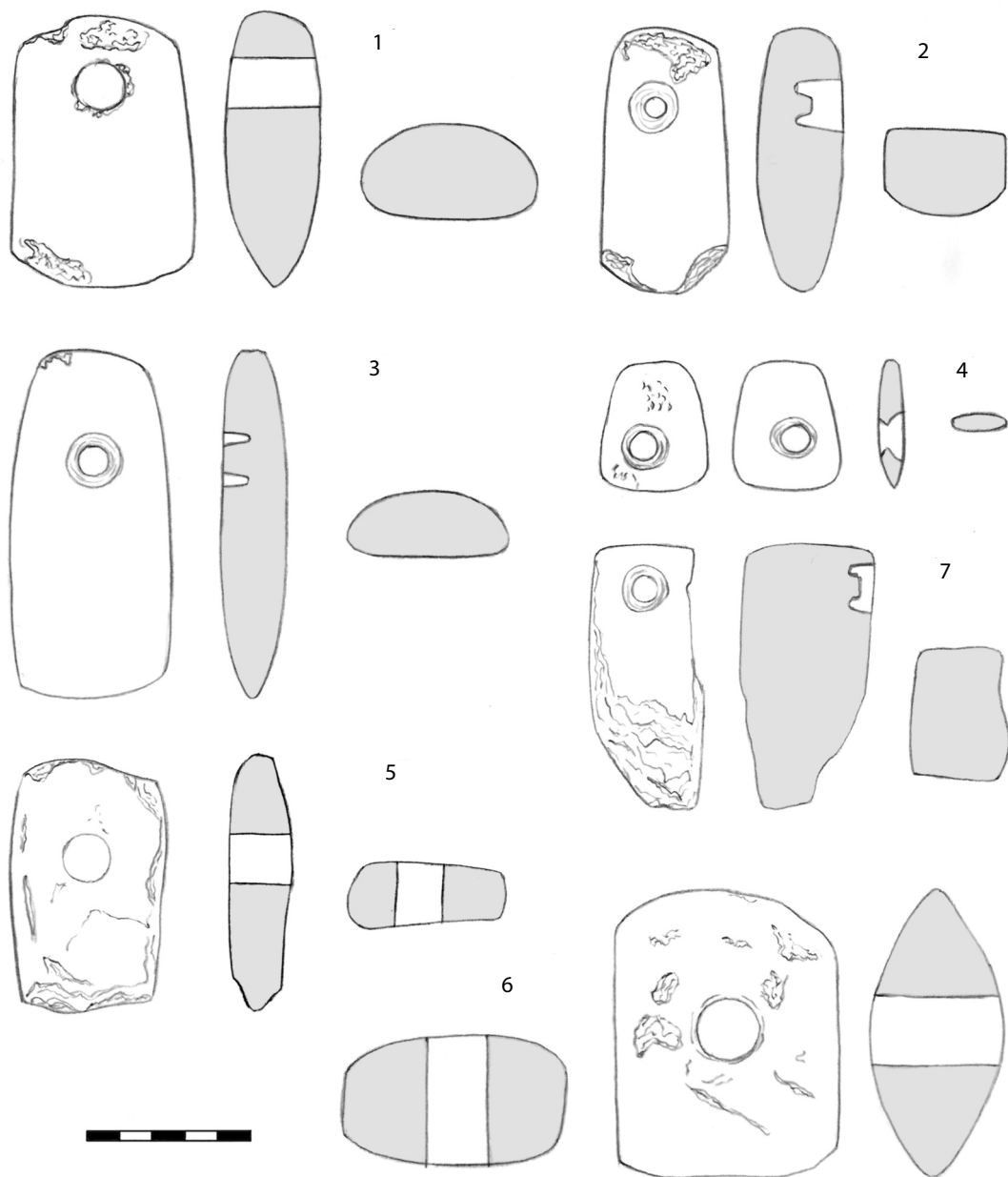
Тип 3. Алатке трапезоидног облика (дистални крај је ужи од проксималног), елипсоидног попречног пресека. Цилиндрични отвор за држаљу је у централном делу (сл. 1/5).

Тип 4. Алатка неправилног правоугаоног облика (дистални и проксимални крај су исте ширине), елипсоидног попречног пресека. Цилиндрични отвор за држаљу је у централном делу (сл. 1/6).

---

2 О томе колико је перфорирано камено оруђе занемарено говори и чињеница да је до сада једино материјал из Народног музеја у Краљеву, још пре 25 година, публикован у оквиру посебног рада који се бави искључиво овом врстом артефаката (Богосављевић 1987).

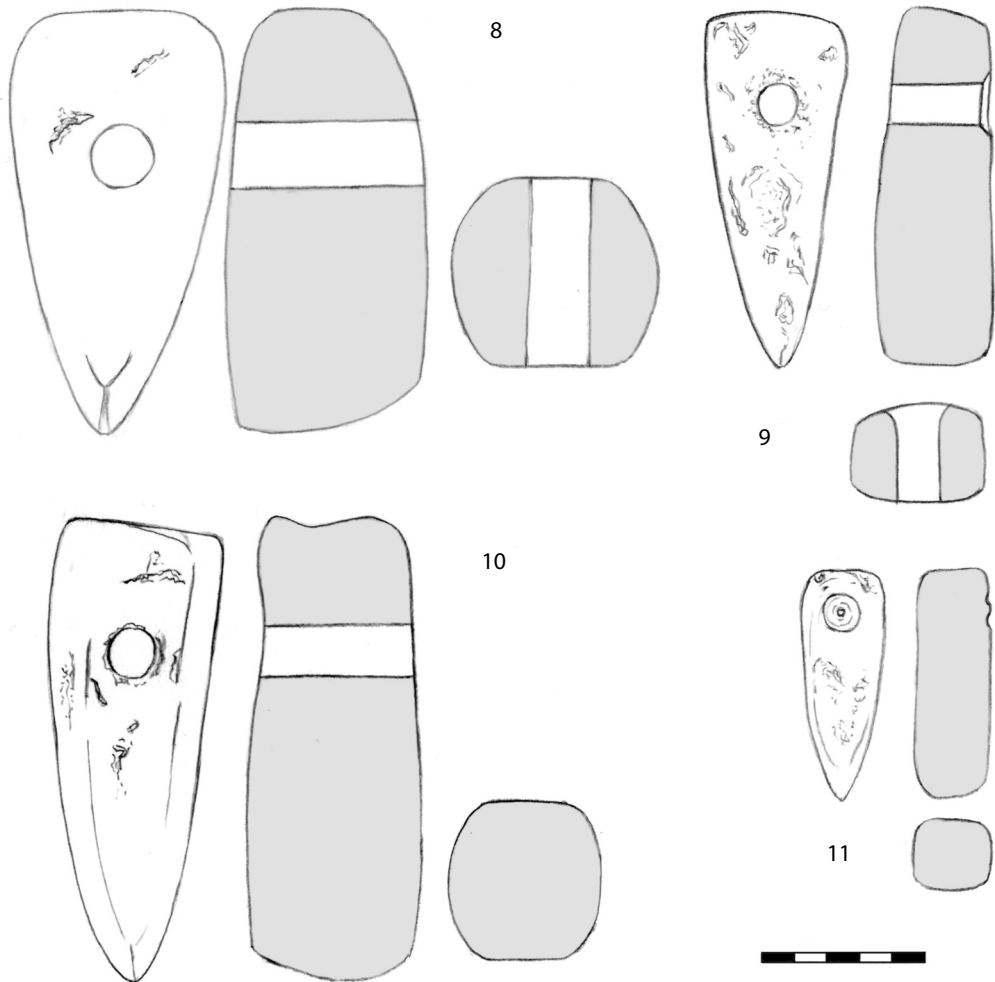
Тип 5. Тесла-чекић трапезоидног облика (дистални крај је ужи од проксималног), правоугаоног попречног пресека. Цилиндрични отвор за држаљу је уз теме (сл. 1/7).

••• Сл. 1 Перфориране камене тесле: 1–3. тип 1; 4. тип 2; 5. тип 3; 6. тип 4; 7. тип 5.

Fig. 1 Perforated stone adzes: 1–3 type 1; 4 type 2; 5 type 3; 6 type 4; 7 type 5.

Тесле типова 1–4 настале су од типичних винчанских тесли, оруђа најзаступљенијег на налазиштима винчанске културе (Antonović 2003: 54–55) и вероватно да представљају покушај решавања причвршћивања држаље на ову врсту алатки. Изузетак представљају теслица од јадеита/нефрита (сл. 1/4), која је пробушена да би постала привезак, и тесла-чекић од мермера (сл. 1/7) која је полуфабрикат и за коју не може са сигурношћу да се тврди да је финално требала да постане алатка.

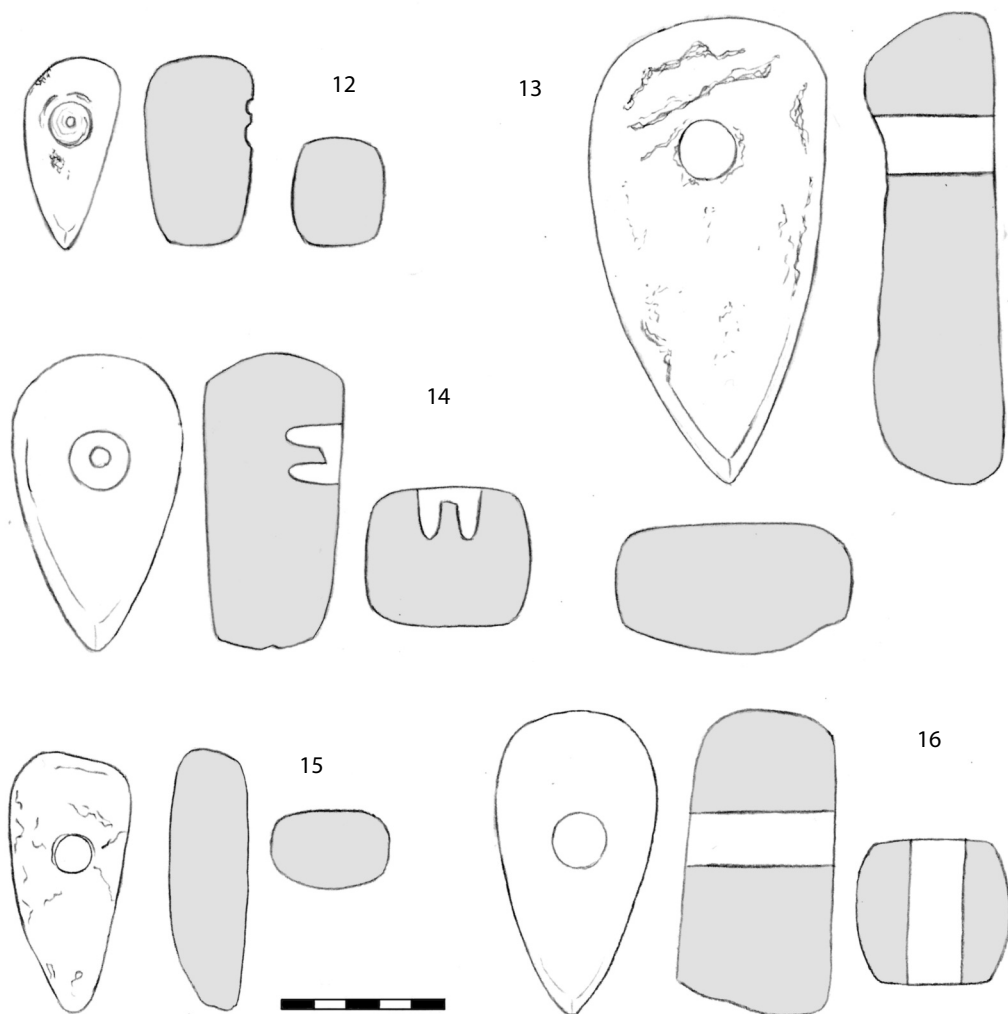
... Сл. 2 Перфориране камене секире-чекићи типа 1.

Fig. 2 Perforated stone hammer-axes type 1.

Перфориране секире-чекићи

У материјалу из Народног музеја у Београду забележено је девет типова ове врсте предмета (сл. 2–9).

Тип 1. Алатке троугаоног облика са цилиндричном перфорацијом у теменом делу. У уздужном пресеку дистални крај са сечицом може бити шири (сл. 2/8–10) или исте ширине (сл. 2/11) као проксимални са теменом. Попречни пресек је елипсоидан са заравњеном горњом и доњом страном, а ређе и четвороугаон.

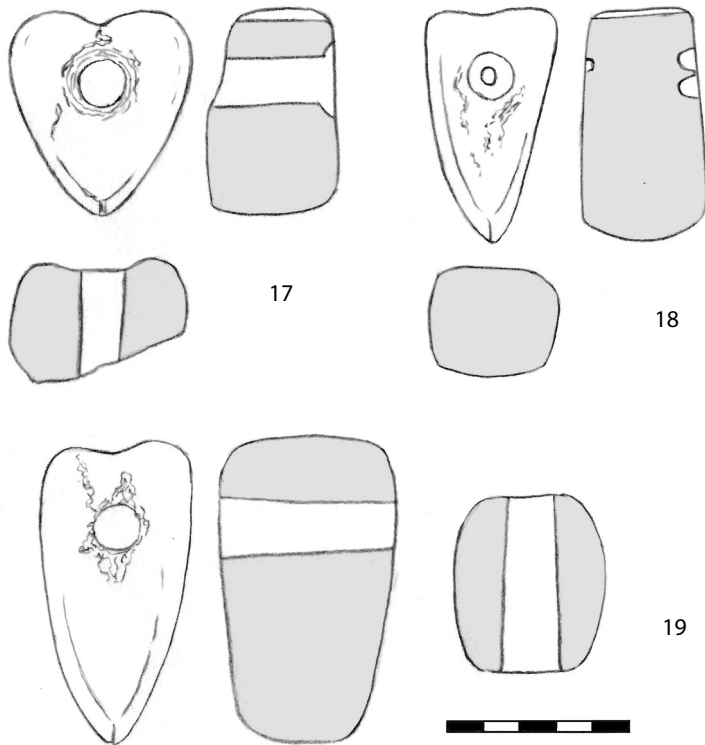
••• Сл. 3 Перфориране камене секире-чекићи типа 2.

Fig. 3 Perforated stone hammer-axes type 2.

Тип 2. Секире-чекићи листоликог облика код ког је проксимални крај с теменом правилно заобљен. Цилиндрични отвор за држаљу налази се у проксималном делу, понекад чак и у централном. У уздужном пресеку дистални крај може бити ужи (сл. 3/12, 14–15), шири (сл. 3/16) или исте ширине (сл. 3/13) као проксимални крај. Попречни пресек је четвороугаон са испупченим странама (тежи ка елипсоидном).

Тип 3. Срцолике секире-чекићи са цилиндричним отвором у теменом делу. Ова врста алатки је настала од дисталних делова преломљених примерака код којих је део старе перфорације видљив на темену – отуда и срцолики облик. У уздужном пресеку дистални крај може бити шири (сл. 4/17–18) или ужи (сл. 4/19) од проксималног краја. Попречни пресек представља прелаз између четвороугла и елипсе.

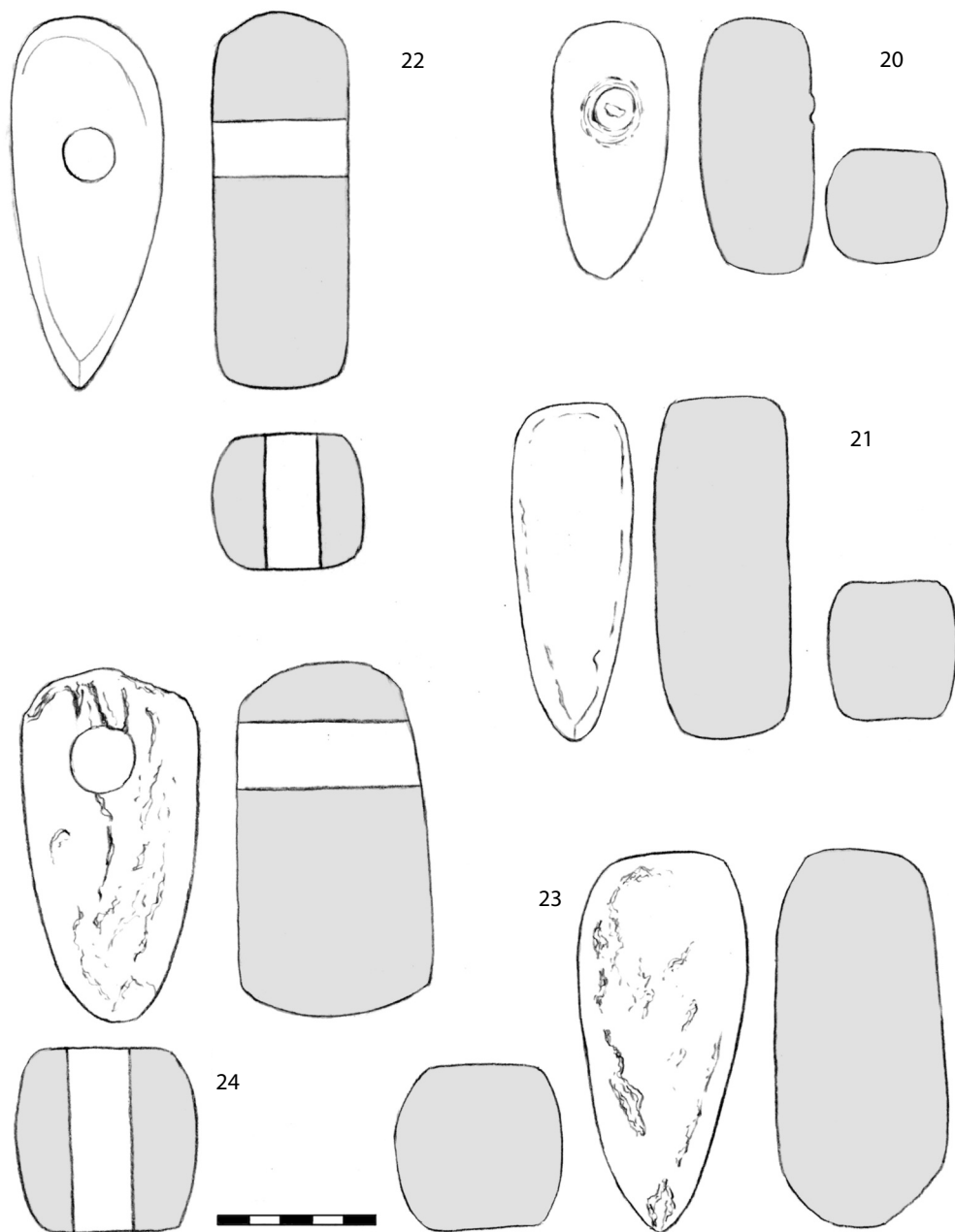
Тип 4. Секире-чекићи прелазног облика између троугаоног и петоугаоног. Реч је о алаткама које још увек немају типичан петоугаони облик карактеристичан за бакарнодобне перфорирани секире-чекиће. Проширење у делу отвора за држаљу је само у нагвештају. Теме је јасно дефинисано и заравњено. Цилиндрични отвор за држаљу налази се у проксималном делу. У уздужном пресеку дистални крај може бити

... Сл. 4 Перфорирани камене секире-чекићи типа 3.

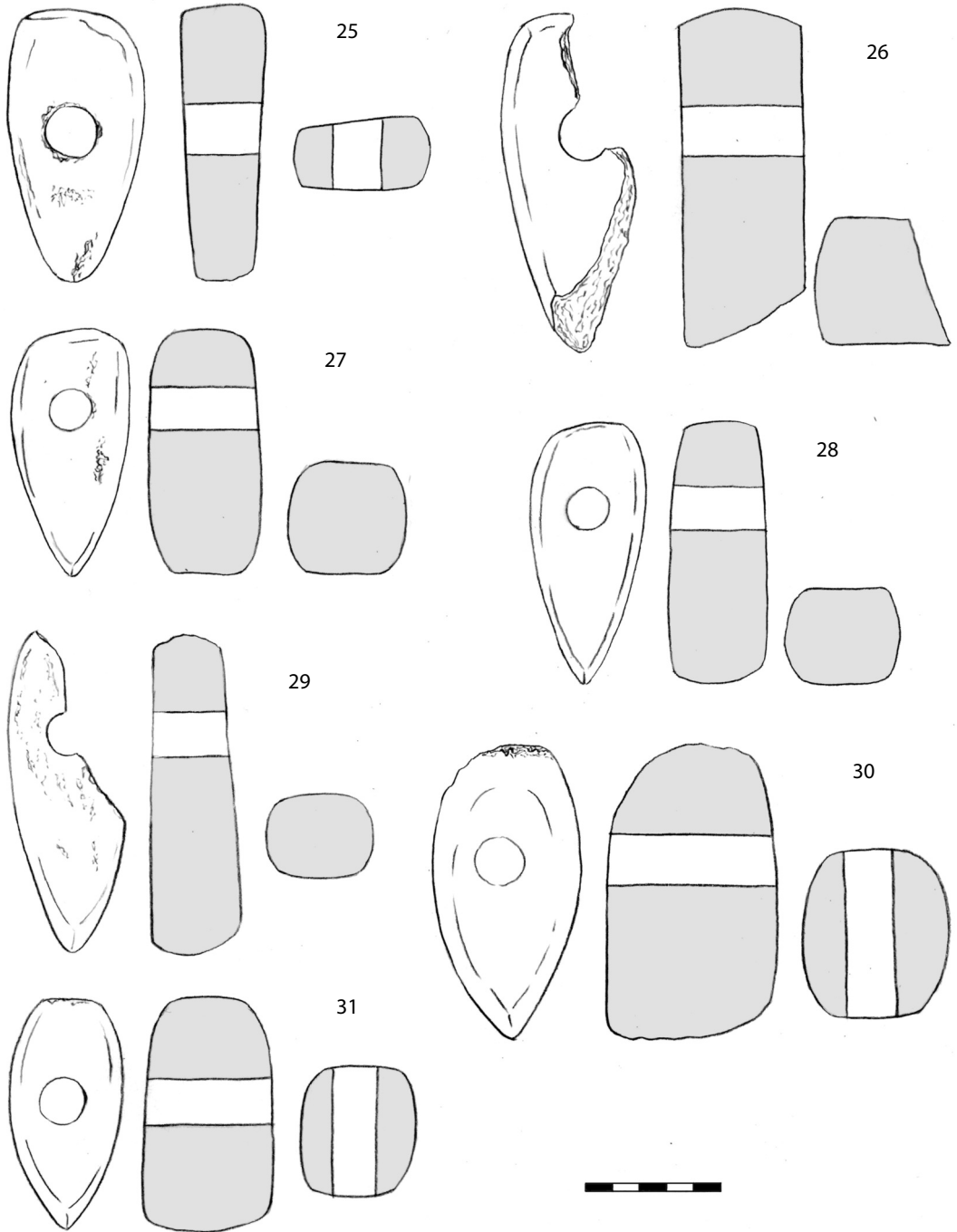
Fig. 4 Perforated stone hammer-axes type 3.

ужи (сл. 5/20–21), шири (сл. 5/23–24) или исте ширине као проксимални крај (сл. 5/22). Попречни пресек представља прелаз између четвороугла и елипсе.

••• Сл. 5 Перфориране камене секире-чекићи типа 4.

Fig. 5 Perforated stone hammer-axes type 4.

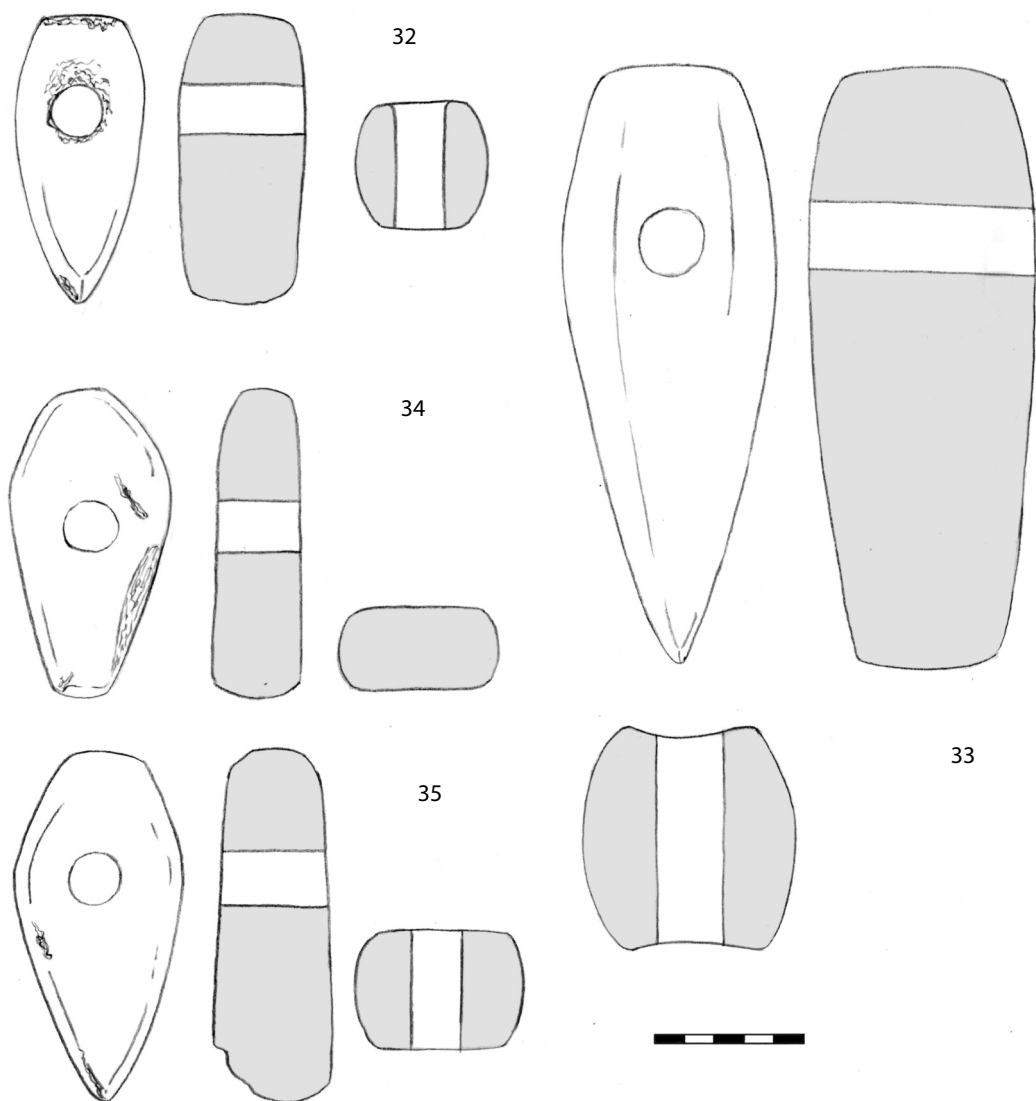

... Сл. 6 Перфориране камене секире-чекићи типа 5.

Fig. 6 Perforated stone hammer-axes type 5.

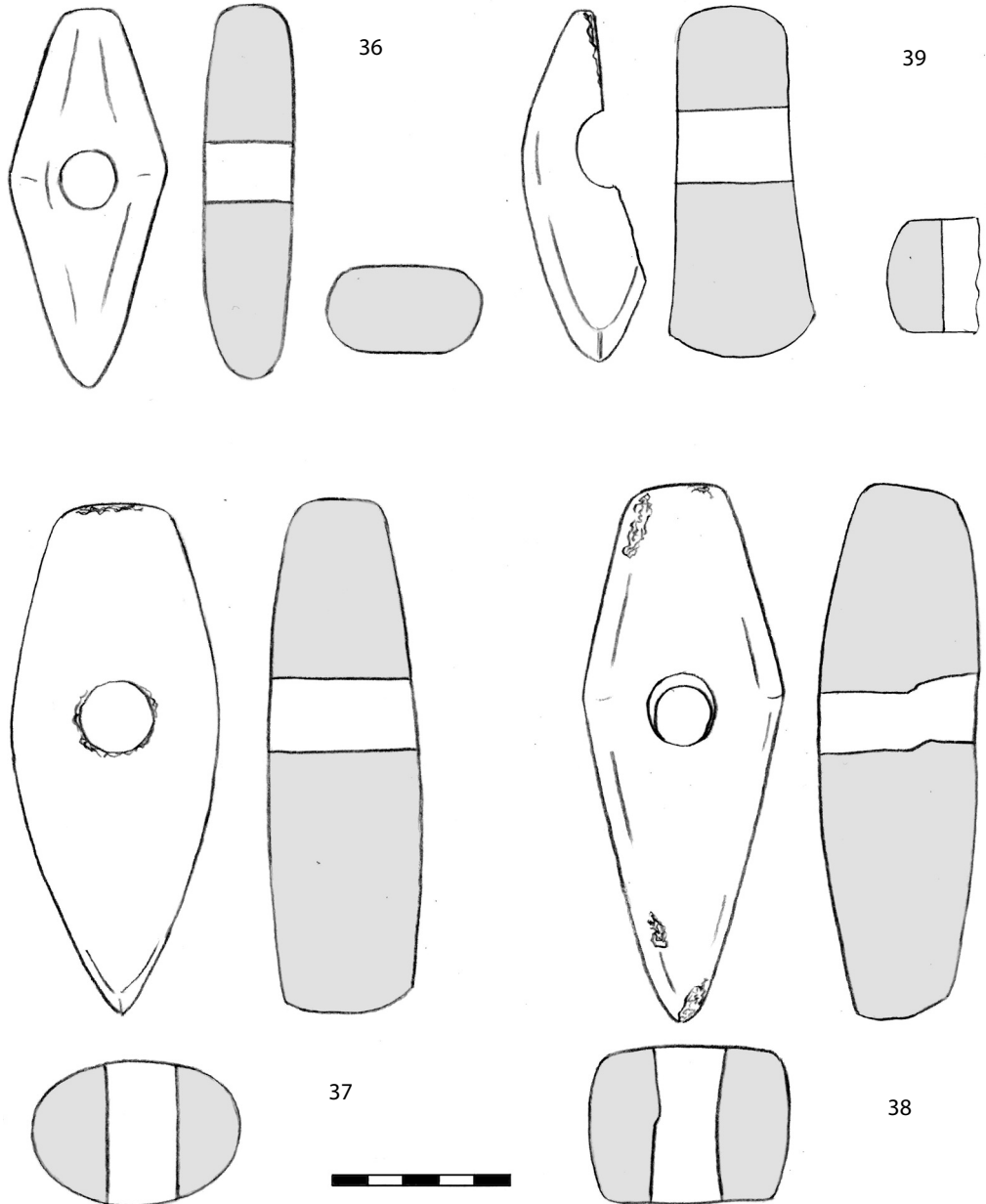
Тип 5. Скоро петоугаоне алатке код којих је теме јасно издиференцирано, али још увек заобљено. Бочне стране су лучно савијене, тако да алатке имају облик који представља прелаз од листоликог ка петоугаоном. У теменом делу, али врло близу центру, налази се цилиндрични отвор за држаљу. У уздужном пресеку дистални крај може бити ужи (сл. 6/25), шири (сл. 6/27–31) или исте ширине (сл. 6/26) као проксимални крај. Попречни пресек представља прелаз између четвороугла и елипсе.

••• Сл. 7 Перфориране камене секире-чекићи типа 6.

Fig. 7 Perforated stone hammer-axes type 6.

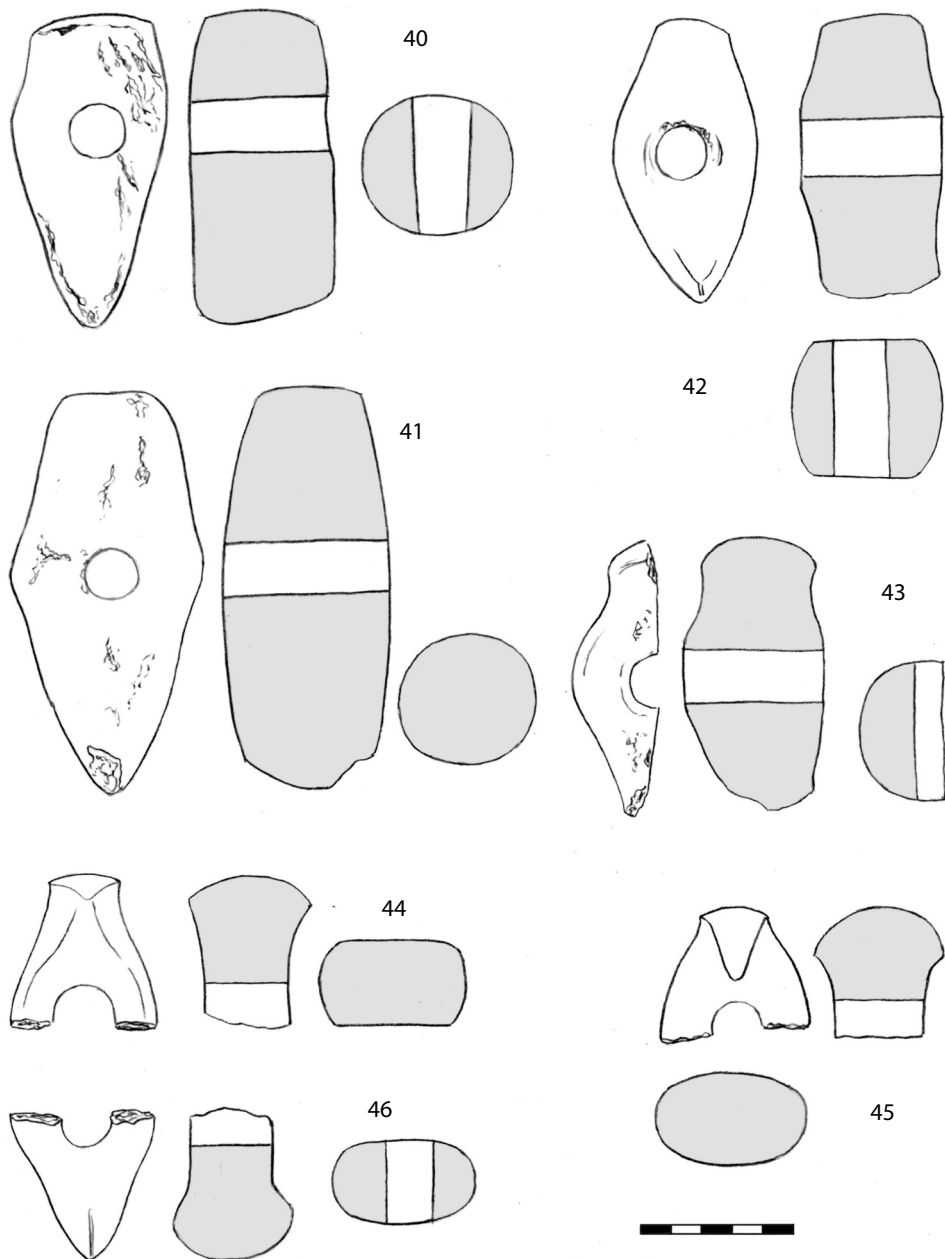
Тип 6. Петоугаоне секире-чекићи са равно засеченим теменом и равним бочним странама које се срећу у делу перфорације. Код перфорације су благо заобљене (немају профилисани гребен), што алатке овог типа разликује од следећег типа 7. Цилиндрична

... Сл. 8 Перфориране камене секире-чекићи типа 7.

Fig. 8 Perforated stone hammer-axes type 7.

перфорација је смештена ближе темену. У уздужном пресеку дистални крај може бити ужи (сл. 7/32–33) или шири (сл. 7/34–35) од проксималног краја. Попречни пресек представља прелаз између четвороугла и елипсе.

••• Сл. 9 Перфориране камене секире-чекићи: 40–45. тип 8; 46. тип 9.

Fig. 9 Perforated stone hammer-axes type: 40 - 45 type 8; 46 type 9.

Тип 7. Петоугаоне секире-чекићи са равно исеченим теменом и равним бочним странама. Сусрет бочних страна у средишњем делу формира гребен који још увек није посебно наглашен као код алатки типа 8. Цилиндрични отвор за држаљу налази се у централном делу алатке. У уздужном пресеку дистални крај може бити ужи (сл. 8/36, 38) или шири (сл. 8/37, 39) од проксималног краја. Код неких примерака сечица на дисталном крају је лепезасто проширена (сл. 8/39). Попречни пресек је четвороугаон, елипсоидан или облика који представља прелаз између прва два.

Тип 8. Секире-чекићи овог типа имају у основи петоугао који нарушавају профилисано теме и средишњи део алатке. Теме се посебно издваја из тела алатке и може бити незнатно наглашено (сл. 9/40–42), дугметасто обликовано и одвојено од осталог дела алатке жлебом (сл. 9/43) или лепезасто проширено (сл. 9/44–45). У средњем делу, где се налази цилиндрични отвор за држаљу, тело је ојачано профилисаним ребрима – по једно са сваке стране. У уздужном пресеку дистални крај може бити шири (сл. 9/40–41) или исте ширине (сл. 9/42–43) као проксимални крај. У оба случаја алатка је у делу око отвора за држаљу задебљана. Алатке овог типа на тај начин имитирају своје металне узорне код којих је перфорација на крајевима ојачана прстеном. Попречни пресек је елипсоидан или облика између четвороугаоног и елипсоидног.

Тип 9. Овај тип издвојен је само на основу фрагментованих алатки. Реч је о секирама-чекићима које највероватније имају облик алатки типа 8, с том разликом што имају лепезасто проширену сечицу (сл. 9/ 46). Примерци ове врсте су потпуно пресликани метални узорни, с тим што их елипсоидан попречни пресек јасно одваја од њих.

Културно-хронолошка припадност перфорираног оруђа и оружја

Највећи број налаза обрађених у овом раду доспео је у Праисторијску збирку Народног музеја у Београду путем откупа, као случајни налази ван археолошког контекста. Исти је случај и са бакарним перфорираним оруђем које је по облику најсличније налазима обрађеним у овом раду и које би могло да помогне у хронолошком опредељивању камених пандана (Antonović 2009). У материјалу из Народног музеја мали је број оних који потичу из археолошког контекста: од укупно прегледаних 124 примерака њих 25 има стратиграфску дефиницију (потичу са ископавања или су барем нађени заједно са керамиком која их ближе датује), али је половина фрагментована па самим тим типолошки недовољно дефинисана. Осталих 99 примерака су случајни налази без икаквих пратећих прилога који би могли да их хронолошки одреде. Све ово отежава одређивање културно-хронолошке припадности перфорираног каменог оруђа и оружја и оставља отворено питање када и зашто се оно појављује, те чему је служило и докле је било у употреби.

Перфориране тесле су облик који није наставио да живи после винчанске културе, па се с правом могу сматрати искључиво винчанским производом на овом тлу и то на

основу облика идентичног с формом обичних винчанских тесли. Оне као оруђе нису могле да опстану пошто су биле лако ломљиве због танког тела. Зато се, по правилу, на њима налазе трагови тек започете цилиндричне перфорације, а цео отвор за држаљу је изведен само на дељим примерцима (сл. 1/5, 6). Ипак овакав начин причвршћивања алатке на држаљу није прихваћен од винчанских мајстора, те се перфориране тесле с правом могу сматрати једним од експеримената винчанске културе. Некад су тесле бушене и да би постале привесци, па је у том случају извођена биконична перфорација. Леп изглед и украсни камен нису били једина мерила за коришћење тесли у функцији привеска (теслица од нефрита; сл. 1/4), те се понегде могу наћи и веће алатке пробушене ради бешења о узицу, као што је то случај са налазом са локалитета Ситњари у селу Буковче код Јагодине (Перић 2009: 29). Малобројне тесле са отвором за држаљу су забележене у самој Винчи, у слојевима од коте 7,0 m што њихово појављивање сасвим сигурно културно-хронолошки опредељује у завршетак винчанско-тордошке фазе II. И током млађе винчанске фазе оне су ретке и тек понеки забележени примерак, као онај у Винчи или на Бенској бари (Антоновић 1992, 11, напомена 13; Трбуховић и Васиљевић 1983: Табла XIV/4), потврђује чињеницу да овакав облик никада није био опште прихваћен, као што је то случај са перфорираним секирама-чекићима. Перфориране тесле представљају облик типичан за винчанску културу и не појављују се у каснијим периодима.

Перфориране камене секире-чекићи појављују се крајем старије фазе винчанске културе (Винча–Тордош II). У самој Винчи има их од коте 6,5 m (Антоновић 1992: 14). У енеолитској винчанско-плочничкој фази оне постају уобичајена, мада не и честа појава у каменом материјалу. Реч је о типовима 1, 2, 3, 6 и 7. Типови 1 и 2 представљају предмете једноставног облика и не показују сличност са металним перфорираним оруђем. Њима може да се прикључи и тип 3 у који су увршћени примерци настали од делова поломљених перфорираних артефаката, те су зато мање хронолошки ограничени. И заиста алатке типа 3 налажене су од винчанског до раног бронзаног доба. Забележене су на винчанској Бањици у Београду и Кормадину у Јакову (Perišić 1984: 131, kat. 524, 526; Јовановић и Глишић 1961: 124, Сл. 19), на ранобронзаноodobном локалитету ватинске културе Маркове баре у Мађару код Крушевца (Стојић и Чађеновић 2006: 129, kat. 20) и раногвозденоodobном налазишту Далековод у селу Шапине код Пожаревца (Стојић и Јацановић, 2008: 277, kat. 1).³

За разлику од типа 3, оруђе типа 1 је забележено само на енеолитским локалитетима, као што су винчанско насеље Кормадин и Лазарев град у Крушевцу опредељен у Бубањ I и Криводол–Салкуца–Бубањ комплекс (Perišić 1984: 140, kat. 621; Стојић и Чађеновић

3 Овај комад аутори датују у бакарно доба, вероватно на основу облика; уз њега је међутим нађен само један мањи фрагмент гвозденодобне керамике, па може да се претпостави да овај комад може бити и из тог периода.

2006: 112, кат. 53). Предмети типа 5 су још ређи у Србији. До сада су забележени само на локалитетима бронзаног доба: у Љуљацима (Богдановић 1986: 53, тип Ib4) и на локалитету Крушкар у Трубареву (Стојић и Чађеновић 2006: 224, кат. 5). Оруђе типа 4, једноставно по облику, имало је релативно дугу употребу кроз праисторију. Примерци ове врсте налажени су на локалитетима бакарног и бронзаног доба: на Бубњу код Ниша (Стојић и Јоцић 2006: 192, кат. 142) и локалитету Маркове баре – Мађаре, Крушевац (Стојић и Чађеновић 2006: 262, сл. 34).⁴

Што је облик сложенији то је хронолошки распон у коме су перфориране секире-чекићи коришћене већи. Тако је оруђе типа 2 налажено на винчанским, средњоенеолитским и бронзанодобним локалитетима: Кормадин, Јаково (Perišić 1984: 128, кат. 494), Код чесме у Пољани (Стојић и Јацановић, 2008: 214, кат. 10), Циглана у Добановцима (Perišić 1984: 128, кат. 496), налазиште Салкуца културе Стиг код Црљенца (Стојић и Јацановић, 2008: 81, кат. 6), Крушкар у Трубареву код Крушевца (Стојић и Чађеновић 2006: 224, кат. 4), ватински Љуљаци (Богдановић 1986: 53, тип 1а), Гологлава код Сталаћа (Стојић и Чађеновић 2006: 207, кат. 5, 6).

Облик који је исто тако дуго трајао кроз праисторију је онај опредељен у тип 7. Појављује се током винчанске културе, у њеним енеолитским фазама (Винча–Плочник I–II), а траје и кроз рано бронзано доба. О томе сведоче налази са винчанских налазишта Кормадин у Јакову (Perišić 1984: 139, кат. 617), а посебно онај из саме Винче нађен током ископавања 2004. године (EDM 488/2004).⁵ Занимљиви су, у културно-хронолошком погледу, налази из некрополе у Мокрину, где су нађене три секире-чекића као гробни прилози (гробови 57, 163, 243; Girić 1971: 68, 117, 154; Jovanović 1972: 40), увек поред главе, па претпостављамо да су вероватно имале држаљу и да су их покојници „држали“ као оружје, пребачено преко рамена. Један примерак оваквог облика нађен је и на бронзанодобном локалитету Мађија у Браљини код Крушевца (Стојић и Чађеновић 2006: 74, 269, кат. 3).

Тип 7 и тип 6, који је његова упрошћенија верзија, представљају камене пандане типичним винчанским бакарним секирама-чекићима типа Плочник.⁶ Увек се поставља питање да ли су камене перфориране алатке имитација бакарног оруђа или њихови прототипови. Бушено оруђе појављује се паралелно са појавом масивних бакарних

4 Локалитет Маркове баре није ископан, а керамика која је површински скупљена датује се од касног енеолита до гвозденодобне Басараби културе.

5 Реч је о целој изузетно лепо обликованој и очуваној секири-чекићу типичног плочничког облика. Обраду материјала од глчаног камена са Винче, истраживања од 1998. године, ради Д. Антонијевић.

6 Реч је о масивном бакарном оруђу и оружју из Плочника код Прокупља за које је дуго важило мишљење да потичу из остава из поствинчанског периода. Новијим ископавањима на Плочнику утврђено је да је реч о групним налазима из времена градачке фазе, као и то да је метално оруђе на Плочнику прављено већ крајем фазе Винча–Тордош II (Šljivar, Kuzmanović–Cvetković and Jasanović 2006: 255).

алатки. Према датовању најстаријих налаза од бакра, а то су Беловоде и Плочник (Radivojević et al. 2010: 2779), бакарно оруђе се појављује у исто време када и бушено, значи крајем старије фазе винчанске културе (Винча–Тордош II). Можда су камене бушене алатке, пре свега оне типа Плочник, биле модели по којима се формирао калуп за ливење бакарног оруђа. У такву сврху би свакако могла да послужи већ поменути камена секира-чекић из Винче (EDM 488/2004) идентичног облика као и бакарни примерци из Плочника.

Претходна претпоставка се свакако не може изнети за касније типове бушеног каменог оруђа (тип 8 и 9) пошто се њихов облик не појављује у металу. Међутим, очигледно је да су свакако настале под утицајем металног оруђа и оружја, судећи на основу лепезасто проширене сечице и профилисаног темена. И заиста предмети оваквог облика до сада су нађени на налазиштима касног енеолита и бронзаног доба. На Гомолави је, у костолачком слоју, забележен примерак који обликом представља прелаз између наших типова 7 и 8 (Гирић 1960: 133). Секира-чекић са лепезасто проширеном сечицом (тип 9) нађена је на локалитету костолачке културе Зидјита код Жагубице (Стојић и Јацановић, 2008: 354, кат. 2) и бронзано-добном Вртоп – Дренице код Медвеђе (Булатовић и Јовић, 2010: 149, кат. 1). Оруђе облика сврстаног у тип 8 до сада је познато углавном из некропола и насеља раног бронзаног доба западног Балкана. Нађено је на Гласинцу, у тумулусу VI, гроб 2 на некрополи у Ковачевом долу (Čović 1983: 187, sl. 13/9, T.XXVII/6), као и на градини у месту Пит код Горице (Čović 1983, 146, Sl. 11/1). Упрошћенији облици типа 8 нађени су и у северозападној Србији, на локалитету Бенска бара у Шапцу, и могу да се вежу за слој баденске културе (Трбуховић и Васиљевић 1983: 27; T.XV). Једини до сада стратиграфски дефинисани примерци типа 8 у Србији су нађени на локалитетима Црквине и Масинске њиве у Малом Борку (рударски басен Колубара). Пре финалне обраде комплетног материјала са ових локалитета поменути налази се за сада грубо могу датовати у енеолит.⁷ Занимљиво да је реч о полуфабрикатима, што указује да су овакви облици били локално израђивани и да се не ради о импорту.

Перфорирано камено оруђе и оружје је широко распрострањено и у суседној Бугарској, али за разлику од Србије бројни примерци долазе из археолошких контекста што је тамошњим стручњацима олакшало датовање случајних налаза. Тако облици које смо ми сврстали у секире-чекиће типа 1–6 у Бугарској датују од касног енеолита па до краја бронзаног доба (Александров и Гладичева 1993: 47), што би код нас обухватало период од завршетка винчанске културе до средњег бронзаног доба. Тип 7 датују у бугарско рано бронзано доба III (код нас то је време касноенеолитске вучедолске

7 Обраду материјала од глачаног камена у оквиру заштитног археолошког истраживања на рударском басену Колубара које изводи Републички завод за заштиту споменика културе ради Д. Антоновић.

културе), а облици типа 8 су нешто старији и опредељују се у рано бронзано доба II, односно време костолачке културе (*loc. cit.*; Николов 2010: 93, 95). Да се исти облици појављују на великом простору и у истом временском распону, говори и податак да су перфориране секире-чекићи, као што су наше определене у типове 4–7, појављују и у касноенеолитским и бронзаноodobним културама на северној обали Црног мора (Новичихин и Федоренко 2003: 89).

Закључак

Израда типологије перфорираног каменог оруђа и оружја омогућила је да се утврди да су постојали стандарди у изради камених перфорираних артефаката, те да се на основу типологије може извршити њихово културно-хронолошко дефинисање. Ову врсту материјала свакако треба проучавати заједно са металним оруђем због њихове велике сличности. Веза између металног и каменог перфорираног оруђа и оружја свакако постоји, али још увек се не зна шта је чему претходило и шта је чија имитација: да ли је метално оруђе претходило каменом, тј. да ли су камени предмети имитација металних или обрнуто.

Бушено камено оруђе и оружје свакако треба посматрати у склопу европског и предњоазијског енеолита и бронзаног доба. Оно је културна појава која се у том периоду региструје на широком простору, од Персије до северне и западне Европе, као и бакарно и бронзано оруђе и оружје, и вероватно је имало велики значај за људе тог времена, на шта указују врхунска обрада и квалитетни камен од кога су прављене.

Захвалност

Аутори најтоплије захваљују кустосима Народног музеја у Београду мр Душку Шљивару (Збирка млађег неолита и енеолита) и Ненаду Радојчићу (Збирка бронзаног доба) што су им несебично уступили материјал из својих збирки ради обраде и публикавања. Чланак је настао као резултат рада на пројектима Министарства науке и технолошког развоја Републике Србије „Археологија Србије: културни идентитет, интеграциони фактори, технолошки процеси и улога централног Балкана у развоју европске праисторије“ (O1177020) и „Културне промене и популациона кретања у раној праисторији централног Балкана“ (O1177023).

Каталог налаза

Перфориране тесле

Тип 1

1. Секурић, Јагодина; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 9524. Тесла: дужина 85 mm, ширина 56 mm, пречник отвора 15 mm.

2. Винча, Београд; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 9481. Тесла: дужина 82 mm, ширина 40 mm, пречник отвора 16 mm.

3. Читлук на Морави, Крушевац; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 4449. Тесла: дужина 109 mm, ширина 51 mm, пречник отвора 17 mm.

Тип 2

4. Непознато налазиште; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 4239/31. Тесла: дужина 40 mm, ширина 34 mm, пречник отвора 9 mm.

Тип 3

5. Винча, Београд; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 1005. Тесла: дужина 80 mm, ширина 49 mm, пречник отвора 15 mm.

Тип 4

6. Деч, Добановци; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 22816. Тесла: дужина 90 mm, ширина 70 mm, пречник отвора 19–22 mm.

Тип 5

7. Винча, Београд; Збирка млађег неолита и енеолита, Збирка Дуњић, инв. бр. 24671. Тесла(?): дужина 83 mm, ширина 34 mm, пречник отвора 15 mm.

Перфориране секире-чекићи

Тип 1

8. Залоговац, Крушевац; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 4536. Секира-чекић: дужина 131 mm, ширина 65 mm, пречник отвора 19 mm.

9. Винча, Београд; Збирка млађег неолита и енеолита, Збирка Дуњић, инв. бр. 24669. Секира-чекић, дужина 110 mm, ширина 44 mm, пречник отвора 13 mm.

10. Биновац, Смедерево; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 24669. Секира-чекић: дужина 143 mm, ширина 50 mm, пречник отвора 15 mm.

11. Заклопача;⁸ Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 13195. Секира-чекић: дужина 72 mm, ширина 26 mm, пречник отвора 13 mm.

Тип 2

12. Љуљаци, Кнић; Збирка млађег неолита и енеолита, инв. бр. 3468. Секира-чекић: дужина 59 mm, ширина 30 mm, пречник отвора 14 mm.

8 У инвентарној књизи нема податка о којој се Заклопачи ради – оној код Београда или Краљева.

13. Кумодраж, Београд; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 13149. Секира-чекић: дужина 145 mm, ширина 73 mm, пречник отвора 18 mm.

14. Непознато налазиште; Збирка млађег неолита и енеолита, инв. бр. 886. Секира-чекић: дужина 92 mm, ширина 52 mm, пречник отвора 19 mm.

15. Винча, Београд; Збирка млађег неолита и енеолита, инв. бр. 9469. Секира-чекић: дужина 81 mm, ширина 38 mm, пречник отвора 13 mm.

16. Непознато налазиште; Збирка млађег неолита и енеолита, инв. бр. 882. Секира-чекић: дужина 95 mm, ширина 50 mm, пречник отвора 17–18 mm.

Тип 3

17. Винча, Београд; Збирка млађег неолита и енеолита, Збирка Дуњић, инв. бр. 24667. Секира-чекић: дужина 57 mm, ширина 49 mm, пречник отвора 13–20 mm.

18. Батајнички виногради, Батајница, Београд, лок. Капела; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 16196. Секира-чекић: дужина 64 mm, ширина 36 mm, пречник отвора 13 mm.

19. Шабачка Каменица, Шабац, лок. Јаче брдо; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 20860. Секира-чекић: дужина 85 mm, ширина 42 mm, пречник отвора 13–16 mm.

Тип 4

20. Љуљаци, Кнић; Збирка бронзаног доба, инв. бр. 3472. Секира-чекић: дужина 83 mm, ширина 38 mm, пречник отвора 17 mm.

21. Љуљаци, Кнић; Збирка бронзаног доба, инв. бр. 3471. Секира-чекић: дужина 108 mm, ширина 41 mm.

22. Непознато налазиште; Збирка млађег неолита и енеолита, инв. бр. 881. Секира-чекић: дужина 119 mm, ширина 49 mm, пречник отвора 17 mm.

23. Љуљаци, Кнић; Збирка бронзаног доба, инв. бр. 3474. Секира-чекић: дужина 121 mm, ширина 54 mm.

24. Медведњак, Смедеревска Паланка; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 13226. Секира-чекић: дужина 113 mm, ширина 57 mm, пречник отвора 20–21 mm.

Тип 5

25. Медведњак, Смедеревска Паланка; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 13224. Секира-чекић: дужина 103 mm, ширина 50 mm, пречник отвора 19 mm.

26. Љуљаци, Кнић; Збирка бронзаног доба, инв. бр. 3465. Секира-чекић: дужина 125 mm, ширина 50 mm, пречник отвора 23 mm.

27. Панчево; Збирка бронзаног доба, инв. бр. 5538. Секира-чекић: дужина 92 mm, ширина 44 mm, пречник отвора 16 mm.

28. Омољица, Панчево; Збирка бронзаног доба, ископавања Д. Карапанџића 1922. год., инв. бр. 25341. Секира-чекић: дужина 98 mm, ширина 43 mm, пречник отвора 16–17 mm.

29. Винча, Београд; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 5655. Секира-чекић: дужина 121 mm, ширина 39 mm, пречник отвора 17 mm.

30. Ушће Дрине, српска страна; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 4218. Секира-чекић: дужина 111 mm, ширина 55 mm, пречник отвора 18–19 mm.

31. Тушимље, Нови Пазар, лок. Доња њива; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 18320. Секира-чекић: дужина 88 mm, ширина 43 mm, пречник отвора 17 mm.

Тип 6

32. Врбовно, Лазаревац; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 14986. Секира-чекић: дужина 98 mm, ширина 44 mm, пречник отвора 17 mm.

33. Карловчић, Пећинци, лок. Виногради; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 20904. Секира-чекић: дужина 202 mm, ширина 72 mm, пречник отвора 20–23 mm.

34. Непознато налазиште; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 880. Секира-чекић: дужина 104 mm, ширина 54 mm, пречник отвора 18 mm.

35. Јагодина; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 20194. Секира-чекић: дужина 115 mm, ширина 57 mm, пречник отвора 18 mm.

Тип 7

36. Баце код Плочника, Прокупље; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 25720. Секира-чекић: дужина 106 mm, ширина 44 mm, пречник отвора 16 mm.

37. Рушањ, Београд, лок. Стража; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 20329. Секира-чекић: дужина 145 mm, ширина 58 mm, пречник отвора 21 mm.

38. Зоруновац, Књажевац; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 9566. Секира-чекић: дужина 153 mm, ширина 57 mm, пречник отвора 16–21 mm.

39. Винча, Београд; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 1016. Секира-чекић: дужина 98 mm, ширина 30 mm, пречник отвора 20 mm.

Тип 8

40. Белотић, Богатић (Мачва), лок. Јањовача; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 8603. Секира-чекић: дужина 103 mm, ширина 50 mm, пречник отвора 17–19 mm.

41. Бањани, Уб; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 22818. Секира-чекић: дужина 133 mm, ширина 63 mm, пречник отвора 17–18 mm.

42. Непознато налазиште; Збирка млађег неолита и енеолита, откуп, инв. бр. 1953. Секира-чекић: дужина 94 mm, ширина 47 mm, пречник отвора 18–19 mm.

43. Дубравица, Орашје; Збирка млађег неолита и енеолита, ископавање, Сектор Ц, инв. бр. 4779. Секира-чекић: дужина 90 mm, ширина 28 mm, пречник отвора 19 mm.

44. Омољица, Панчево; Збирка бронзаног доба, ископавање Д. Карапанџића 1922. године, инв. 25317. Секира-чекић: дужина 51 mm, ширина 48 mm, пречник отвора 20 mm.

45. Љуљаци, Кнић; Збирка бронзаног доба, инв. бр. 3461. Секира-чекић: дужина 43 mm, ширина 49 mm, пречник отвора 17 mm.

Тип 9

46. Винча, Београд; Збирка млађег неолита и енеолита, инв. бр. 1010. Секира-чекић: дужина 50 mm, ширина 47 mm, пречник отвора 16 mm.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES:

Александров, С. и Гладичева, И. 1993

Каменни брадви и чукове от бронзовата епоха в колекцията на НАМ, *Годишник на Националният археологически музей IX*: 45–54.

Антоновић, Д. 1992

Предмети од глачаног камена из Винче, Центар за археолошка истраживања, Београд: Филозофски факултет.

Antonović, D. 2003

Neolitska industrija glačanog kamena u Srbiji, Posebna izdanja 37, Beograd: Arheološki institut.

Antonović, D. 2009

Prehistoric Copper Tools from the Territory of Serbia, *Journal of Mining and Metallurgy* 45 (2) B: 165–174.

Богдановић, М. 1986

Љуљаџи: насеље протоватинске и ватинске културе, Крагујевац: Народни музеј.

Богосављевић, В. 1987

Камене секире-чекићи из Народног музеја у Краљеву, *Наша прошлост* 2: 9–26.

Булатовић, А. и Јовић, С. 2010

Лесковац: културна стратиграфија праисторијских локалитета у Лесковачкој регији, Археолошка грађа V, Београд, Лесковац: Археолошки институт, Народни музеј.

Гирић, М. 1960

Ископавања на Гомолави 1957. године: баденско-костолачко-вучедолски слој, *Рад Војвођанских музеја* 9: 130–150.

Girić, M. 1971

Mokrin I: nekropola ranog bronzanog doba, Dissertationes et monographie 11, Washington, Kikinda, Beograd: Smithsonian Institution, Narodni muzej, Arheološko društvo Jugoslavije.

Jovanović, B. 1972

Metalno oruđe i oružje ranog bronzanog doba Vojvodine, u: *Mokrin II: the Early Bronze Age necropolis*, ur. N. Tasić, Dissertationes et monographie 11, Washington, Kikinda, Beograd: Smithsonian Institution, Narodni muzej, Arheološko društvo Jugoslavije.

Јовановић, Б. и Глишић, Ј. 1961

Енеолитско насеље на Кормадину код Јакова, *Старинар* (н. с.) 11 (1960): 113–142.

Николов, М. 2010

Каменни брадви с дупка от бронзовата епоха в Северозападна Българија, *Археология* 51/ 1–2: 90–105.

Новичихин, А. М. и Федоренко, Н. В. 2003

Каменные сверленные топоры-молотки из Анапского и Новороссийского музеев, *Российская археология* 2003, 4: 89–92.

Perišić, S. 1984

Predmeti od kosti, roga i kamena, Zbirke i legati XIII, Beograd: Muzej grada Beograda.

Перић, С. 2009

Камен у праисторији (каталог изложбе, септембар 2009), Јагодина: Завичајни музеј.

Radivojević, M., Rehren, T., Pernicka, E., Šljivar, D., Brauns, M. and Borić, D. 2010

On the Origins of Extractive Metallurgy: New Evidence from Europe, *Journal of Archaeological Science* 37: 2775–2787.

Стојић, М. и Јацановић, Д. 2008

Пожаревац: културна стратиграфија праисторијских локалитета у Браничеву, Археолошка грађа Србије IV, Београд, Пожаревац: Археолошки институт, Народни музеј.

Стојић, М. и Јоцић, М. 2006

Ниш: Културна стратиграфија праисторијских локалитета у нишкој регији, Археолошка грађа Србије, Београд, Ниш: Археолошки институт, Народни музеј.

Стојић, М. и Чађеновић, Г. 2006

Крушевац: културна стратиграфија праисторијских локалитета у зони става Западне Мораве и Јужне Мораве, Археолошка грађа Србије, Београд, Крушевац: Археолошки институт, Народни музеј.

Трбуховић, В. и Васиљевић, М. 1983

Најстарије земљорадничке културе у Подрињу, Шабац: Народни музеј.

Čović, B. 1983

Regionalne grupe ranog bronzanog doba, u: *Praistorija jugoslavenskih zemalja IV. Bronzano doba*, ur. B. Čović, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine – Centar za balkanološka ispitivanja, 114–190.

Šljivar, D., Kuzmanović-Cvetković, J. and Jacanović, D. 2006

Belovode – Pločnik, new contributions regarding the copper metallurgy in the Vinča culture, in: *Homage to Milutin Garašanin*, N. Tasić, C. Grozdanov eds., Belgrade: Serbian Academy of Sciences and Arts, 251 – 266.

Dragana A. ANTONOVIĆ
Institute of Archaeology, Belgrade

Aca V. DJORDJEVIĆ
National Museum, Belgrade

Typology of Perforated Stone Tools from Serbia Finds from Prehistory Collection in National Museum in Belgrade

The perforated stone tools and weapons are widely distributed throughout Serbia. Most of them reached museum collections as chance finds without archaeological context. This text marks the beginning of solving the questions of cultural-chronological provenance and purpose of these finds and the only way to answer these questions is to publish numerous perforated stone tools and weapons discovered throughout Serbia and thus make available general picture of their character. In this work we studied perforated stone tools and weapons from the Prehistory Collection in the National Museum in Belgrade. There is 124 specimens in total, 52 complete and 72 fragmented objects.

All perforated stone tools could be classified in two main groups regarding position of shaft in relation to the ground edge: 1. perforated adzes and 2. perforated hammer-axes. First group includes tools with axis of shaft vertical to the ground edge and second group includes tools with axis parallel to the ground edge. Within these two groups various types were distinguished according to their shape: for perforated adzes there are five types (Fig. 1) and for perforated hammer-axes there are nine types (Fig. 2–9).

The establishing of typology of perforated stone tools and weapons made possible establishing of standards in production of these artifacts and thus their cultural and chronological identification is possible according to that typology. This type of artifacts appeared in the territory of Serbia in the end of early phase of the Vinča culture (Vinča-Tordoš II) and continued until the end of Bronze Age. The relationship between metal and stone perforated tools and weapons is obvious but it is still not known what preceded what and what is imitation and what is original and whether metal tools preceded stone ones or whether stone tools are imitations of the metal ones or vice versa.

The perforated stone tools and weapons should be considered in the context of European or Near East Eneolithic and Bronze Age. It is the cultural phenomenon, which has been registered during that period within large area from Persia to the north and west Europe as well as copper and bronze tools and weapons and it probably had considerable significance for the people of that time as it is suggested by excellent manufacture and high quality stone of which they were made.